

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия "Филология. Социальные коммуникации". Том 24 (63). 2011 г. №4. Часть 1. С.240-244.

УДК 070/1 (477)+82–92

**ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ТВОРЧОСТІ
Т. ШЕВЧЕНКА ТА І. ФРАНКА
(НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІЦИСТИКИ С. ПЕТЛЮРИ)**

Кравченко О.Л.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Луганськ, Україна

На матеріалі публіцистики С. Петлюри простежено еволюцію національної ідеї: від Шевченкової віри в сили народу до Франкової упевненості в майбутньому українства, що містить потенціал для вироблення поведінкових установок, формування особистості як члена нації.

Ключові слова: публіцистика, еволюція, національна ідея.

Постановка проблеми. Публіцистичний доробок С. Петлюри подосі вповні не досліджений, хоча проблематика його текстів і на сьогодні залишається актуальною: статті цього політичного діяча розкривають його бачення розвитку української нації, а розробка ним ідеї, що може консолідувати народ, сприятиме виробленню національного ідеалу на сучасному етапі. До аналізу публіцистики С. Петлюри зверталися Т. Гунчак, В. Жила, Г. Машталер, Т. Салига, С. Сірополко та ін. Перший із зазначених літературознавців у статті “Петлюра як публіцист” подав загальну характеристику публіцистичних творів С. Петлюри, акцентуючи “соціальний і національний” аспекти його світогляду [2]. У статтях Г. Машталер “Вивчення літературознавчих праць Симона Петлюри в гімназії” і Т. Салиги “Симон Петлюра: Літературознавчо-мистецький мотив (до 80-ліття з дня вбивства)” проаналізовано трактування публіцистом діяльності видатних постатей української культури – І. Франка, І. Карпенка-Карого, М. Заньковецької. Зокрема, Т. Салига визначив С. Петлюру як “блискучого літературознавця”, наголошуючи, що “він був одним із перших франкознавців, які прокладали дорогу до пізнання Франка універсального” [5, с. 7]. Проте до з’ясування розуміння С. Петлюрою ролі Т. Шевченка й І. Франка в розбудові української національної ідеї ані журналістикознавці, ані літературознавці не зверталися.

Мета розвідки – з’ясувати розуміння С. Петлюрою значення творчості Т. Шевченка та І. Франка в становленні української національної ідеї.

В європейській культурі становлення поняття “національна ідея” пов’язано з романтичною традицією, коли відбулася зміна акценту із загального на особливе, висуваючи ідею унікальності національного. Романтики почали першими наголошувати національне світобачення, в основі якого лежить національна ідея. Розвиток української національної ідеї в цьому не виняток: “Друга чверть – середина ХІХ ст. позначені в Україні початком розробки філософії української ідеї

як теоретичної самосвідомості українського національного відродження” [1, с. 180]. Незважаючи на те, що вперше усвідомлення своєї окремішності, самості в українського народу сформувалося ще за часів Київської Русі (перший період розвитку української національної ідеї, за В. Кременем [3]), початок теоретичного формулювання й філософського осмислення української ідеї належить учасникам Кирило-Мефодіївського товариства, котре діяло в період розвитку естетики романтизму на українських землях (четвертий період).

У публіцистиці С. Петлюри не знайдено згадок про більш ранні етапи існування української національної думки, ніж діяльність кирило-мефодіївців. Із поодиноких згадок, розкиданих у статтях “До драми Шевченкового життя (3 нагоди 51-ої річниці смерті)”, “Останній український діяч шестидесятих років” та інших, окреслюється загалом позитивне ставлення публіциста до діяльності братчиків.

Серед учасників Кирило-Мефодіївського товариства особливу роль С. Петлюра відводив Т. Шевченкові. Його постаті він присвятив дві статті – “Вчіться у Шевченка (З приводу 47 роковин смерті поета)” і “До драми Шевченкового життя (3 нагоди 51-ої річниці смерті)”. Концептуальна засада всіх літературно-мистецьких статей публіциста – через аналіз діяльності видатних постатей української культури порушувати проблеми суспільного життя нації, сприяючи таким чином її ідентифікації. В останній із зазначених розвідок він проаналізував світогляд поета в контексті ідей кирило-мефодіївців. С. Петлюра посилався на слова шпигуна Андрузького, котрий характеризував Т. Шевченка як “непоміркованого представника малоросійської партії у Слов’янському Товаристві”. Далі на підтвердження його слів публіцист наводив свідчення з автобіографії М. Костомарова, який зазначав, що “Шевченко, виявляючи готовність вступити до Кирило-Методіївського Братства, «поставився до його ідей з великим запалом і з крайньою нетерпимістю»” [Цит. за: 4, с. 80]. Тож учасники товариства усвідомлювали різницю між своїми політичними й соціальними орієнтирами та позицією поета.

Аналізуючи діяльність Т. Шевченка у праці “До драми Шевченкового життя”, під драмою С. Петлюра мав на увазі переживання поета поневолення України, розуміння своєї самотності в боротьбі й нещасливої особистої долі. Автор наголосив, що усвідомлення принизливого становища країни було притаманне й сучасникам письменника, однак, на відміну від них, Т. Шевченко глибше *переживав*, пропускав крізь серце це зло: “Ці переживання не були чужі його сучасникам, хоч і в меншій мірі і в меншому обсязі. Вони надщерблювали сили Шевченка, інколи його виснажували, знижували життєву діяльність, створюючи всю ту суму рефлексів, що творили складники особистої драми його як людини взагалі і як людини даної епохи, покоління та нації зокрема” [4, с. 85].

На думку публіциста, самотність письменника як “людини даної епохи” пояснюється його ширшим світоглядом, більшим радикалізмом: серед учасників товариства Т. Шевченко відрізнявся прогресивністю поглядів на сучасне й майбутнє України. Порівнюючи програмові засади “Книги буття українського народу” зі світобаченням Т. Шевченка, відбитим у “Кобзарі”, автор зазначав: “<...> не можна не побачити величезної, різючої різниці: поет значно випереджує прагнення Кирило-Методіївського Братства, залишаючи позаду ідейних виразників сучасного

йому українського суспільства і стоїть самотньо, значно перевищуючи крайні, найновіші досягнення національно-громадської думки. Від неї часто йому нема чого взяти. Навпаки, більш рішуче формулювання деяких питань у програмі «братчиків» залежить <...> від Шевченкового впливу” [4, с. 79]. Програма Т. Шевченка втілювалась в ідеях “демократичної послідовності” та “активного протестанства”.

Для розуміння значення Шевченкового генія публіцист намагався дати відповідь на два запитання: “що дав українському суспільству його геніальний поет і що взяв від суспільства?”. За С. Петлюрою, Т. Шевченко зміг запалити суспільну свідомість українства вірою в силу нації, стати провісником українського відродження: “З ним українське суспільство пов’язане, його він зміцнив, виправдав і вивів на широкі, відкриті та правильні шляхи” [4, с. 80]. У галузі ж політичних і національно-суспільних цінностей поет узяв “ледве чи багато”, радше йдеться про його вплив на освіченіших сучасників.

Тож постає Т. Шевченка у трактуванні публіциста охоплює всі напрямні розгортання української спільноти в історії: в історіографічному плані поет сконцентрував, узагальнив історичний досвід нації; в аксіологічному – показав бажані морально-етичні канони життя українців (“був ворогом байдужості, розпачу, стогнання і нервового хлипання”, натомість виявив у поезії “незломну енергію”, “бурхливий протест проти застарілих форм життя”, “боротьбу за волю думки, життя” [4, с. 72]); в культурному – з ним пов’язано становлення “всієї новішої української літератури”, він став джерелом “демократичної тенденції” як головної ознаки, “що вирізняє її [українську літературу] з ряду інших, <...> її перейнятість дійовою любов’ю до народних мас” [4, с. 81]; у політичному – був учасником соціально-політичної організації, хоча замість сповідуваної братчиками автономії прагнув повної незалежності України; нарешті, у футуристичному – вірив у здійсненність омріяних ним ідеалів, “запалюючи свідомість українського суспільства вірою в силу нації і певністю, що «вже день іде і за собою світ веде»” [4, с. 84]. Таким чином, С. Петлюра виводить письменника як місію, що зміг збудити українство до активних дій, радикально змінити погляд сучасників на всі аспекти українського життя; він стояв у витоків української національної ідеї, а його творчість спричинилася до досягнення народом своєї ідентичності.

Продовжувачем ідей Т. Шевченка в публіцистиці С. Петлюри постає І. Франко, який розвинув їх відповідно до суспільної ситуації Галичини 80-90-х років XIX ст. Останньому публіцист присвятив статтю “І. Франко – поет національної честі”, де проаналізував бачення письменником майбутнього українського народу, що становить футуристичний блок національної ідеї. Для С. Петлюри І. Франко постає “віщуном національного оновлення”, оскільки “занадто *вірить* [курсив автора. – О. К.] він у невичерпність сили української нації. Він знає, що невідлічні риси в рідному народі, хоч і довго живуть і виявляються протягом сторіч, але все-таки колись мусять поступитися перед своїм антиподом” [4, с. 99]. Це не ідилічне захоплення українством. Публіцист підкреслив об’єктивність оцінювання І. Франком можливостей українського народу.

С. Петлюра розглянув негативну рису українства на сучасному для письменника етапі – сторічну “німотну покірність”, яку публіцист, спираючись на Франкові

художні тексти, пояснив деморалізаційним впливом колонізаторської політики панівних держав. Втрату національної честі спричинено суспільно-політичними обставинами: “Соціальна відсталість, безпросвітні злидні, залежність від гнобителя, що деморалізував підлеглого і поволі позбавив його почуття людської гідності, погасив у ньому пошану до себе самого і довів його врешті до тієї межі, за якою вже не повстають ні протести, ні питання про честь” [4, с. 93]. Змінити такий стан могла тільки подвижницька праця, котру взяв на себе І. Франко, – “творити культурну й громадську міць рідного народу” [4, с. 90]: щоб пробудити народ, він натискав на “чутливі місця свідомости, як-от сором, почуття національної гідности” [4, с. 100]. Письменник відкрито антагоністичний суспільству, підбурював його до спротиву, указуючи українцям на їхні вади, сподівався на бунт. Одне з таких болючих місць – український псевдопатріотизм, який полягав в ідеалізації традицій. І. Франко, не боючись бути звинуваченим у нелюбові до рідного народу, повстав проти “1) реального ворога, частково історичного, частково сучасного, що його насильство скувало й сковує розвиток українського народу, і 2) ворога, що затаївся в колективній душі українській в здавен понівеченому історією національному «я», який ще небезпечніший, ніж перший” [4, с. 101].

С. Петлюра наголосив життєствердну позицію І. Франка: останній не обмежився лише тавруванням вад свого народу, а вибудував, актуалізував концепцію національної ідеї. Тому й публіцист проаналізував, як у Франковій свідомості взагалі й у художньому доробку зокрема відбився національний ідеал. С. Петлюра простежив еволюцію української національної ідеї: в І. Франка, на відміну від Т. Шевченка, віра в сили народу перейшла в “певність, у переконаність у тому, в що вірило попереднє покоління” [4, с. 102]. І далі автор продовжив: “Життя виправдало генієву віру, віра створила діло, діло перетворилося в тисячні факти національного пробудження. Хоч вони дрібні, розпорошені, наче й незначні, та синтезуюча поетова творчість об’єднує їх, скупчує в більш-менш суцільний образ відродження, риси якого вже можна побачити й показати” [4, с. 102]. Отже, упевненість у майбутньому українського народу містить потенціал для вироблення поведінкових установок, формування особистості як члена нації.

На історіографічному рівні І. Франко зміг відтворити у своїх текстах узагальнений історичний досвід українського народу. Аналіз автором статті текстів письменника показав вектор розгортання української історії, спрямований у майбутнє, – від уярмленого народу до повільного відродження, поступового звільнення від пут. На перше місце в І. Франка виходить ідеал національної самостійності, поступаючись проблемі соціальної рівності, яку публіцист не порушує.

С. Петлюра неодноразово підкреслював зв’язок І. Франка зі своїм народом. Припускаємо, що ідеал письменника всебічно розвиненої особистості – “цілого чоловіка” з гармонійним поєднанням волі, розуму й почуття – закорінений у споконвічних народних прагненнях. Щоправда, І. Франкові хибує однієї складової – не підтриманий народом у своєму подвижництві, він страждає від того, що “Чуття ще в серці полум’ям горять // І думи рвуться, як орел ширять, // Та воля мов розбита, мов безрука” [цит. за: 4, с. 97]. (Таким самим самотнім проповідником, як ми

бачили з вищезазначеного, виступає і Т. Шевченко. В обох випадках С. Петлюра пояснює відсутність підтримки трагізмом, що переслідує провісників нового.) Незбалансованість цих складників у сучасників поета давала привід для критики національних вад, водночас намічаючи шляхи їх подолання. В образі Мойсея публіцист бачив самого автора, котрий виконав свою місійну програму – у хисткій, мінливій юрбі, у недонароді, що легко впадав у крайнощі, він зміг пробудити почуття національної самості, відкрити нереалізовані творчі сили.

Висновки. Таким чином, творчість Т. Шевченка С. Петлюра цінував найбільше за те, що він став віщуном українського відродження, показав українцям непримиренність, активну позицію у виборюванні своїх ідеалів. Наступником письменника, за публіцистом, постав І. Франко, значення діяльності якого полягало в піднесенні в українців почуття національної свідомості, побудові оптимістичної моделі розвитку українства.

Список літератури

1. Горський В.С. Історія української філософії: навч. посібник / В.С. Горський. – К.: Наук. думка, 2001. – 374 с.
2. Гунчак Т. Петлюра як публіцист / Тарас Гунчак // Сучасність. – 1979. – Ч. 5. – С. 3-10.
3. Кремінь В.Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В.Г. Кремінь. – К.: Грамота, 2007. – 576 с.
4. Петлюра С.В. Статті / упоряд. та авт. передм. О. Климчук / С.В. Петлюра. – К.: Дніпро, 1993. – 341 с.
5. Салига Т. Симон Петлюра: Літературознавчо-мистецький мотив (до 80-ліття з дня вбивства) / Тарас Салига // Літературна Україна. – 2006. – 22 червня. – С. 7.

Кравченко Е.Л. Эволюция украинской национальной идеи в творчестве Т. Шевченко и И. Франко (на материале публицистики С. Петлюры) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №4. Часть 1. – С.240-244.

На материале публицистики С. Петлюры прослежена эволюция национальной идеи: от веры Т. Шевченко в силы народа до уверенности И. Франко в будущем украинства, содержащий потенциал для выработки поведенческих установок, формирования личности как члена нации.

Ключевые слова: публицистика, эволюция, национальная идея.

Kravchenko E. L. Evolution of the Ukrainian national idea in the works of Taras Shevchenko and Ivan Franko (based on journalism S. Petliura) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №4. Part 1. – P.240-244.

According to S. Petlura's social and political journalism the evolution of the national idea from T. Shevchenko's belief in people's power to I. Franko's confidence in the future of Ukrainian nation, that contains the potential for the making of the behavior directions and formation of the person as the member of the nation, is analyzed in the article.

Key words: journalism, evolution, the national idea.

Поступила до редакції 19.08.2011 р.